ՀՏԴ 330 Տնտեսագիտություն

ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԳԼՈԲԱԼ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Մանուշ ՄԻՆԱՍՅԱՆ

Հիմնաբառեր. *ժողովրդագրություն, ծնելիության մակարդակ, մահացության մակարդակ, ժողովրդագրական ծերացում, կյանքի սպասվող տևողություն, միգրացիա*

Ключевые слова: *демография, рождаемость, смертность, старение населения, продолжительность жизни, миграция*

Keywords: *demographics, birth rate, mortality rate, demographic aging, life expectancy, migration*

M. Minasyan

THE DEMOGRAPHIC PROBLEM IN THE CONTEXT OF GLOBAL DEVELOPMENTS IN THE ARTSAKH REPUBLIC

The demographic problems have various manifestations in global economy: the unprecedented growth of the population in developing countries, simple reproduction and aging of the population in the developed countries and the population shift in countries with economies in transition.

Since 2008 the demographic situation in AR has considerably improved, however there is a number of questions, which demand urgent measures:

- the low level of rate of a natural and mechanical increase of population, aging of the population which in the future will lead to social burdening of the state;

- studying of dynamics of the combined coefficient of birth rate, average age of mother by the time of the child's birth, an order of the birth of children in a family show the need of revision of some state programs;

- inadequate structure of the mechanical movement of the population, protection of rural areas.

In the article the analysis of a factor of migration is carried out and some recommendations about improvement of the situation are made.

М. Минасян

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В РЕСПУБЛИКЕ АРЦАХ

Демографические проблемы в глобальной экономике имеют различные проявления: в развивающихся странах это беспрецедентный рост населения, в развитых странах - простое воспроизводство и старение населения, в странах с переходной экономикой – миграция населения.

Начиная с 2008 года демографическая ситуация в АР значительно улучшилась, однако существует ряд вопросов, требующих неотложных мер:

- низкий уровень темпа естественного и механического прироста населения, старение населения, которое в будущем приведет к отягощению социального бремени государства;

- изучение динамики комбинированного коэффициент рождаемости, среднего возраста матери к моменту рождения ребенка, порядок рождения детей в семье указывает на необходимость пересмотра некоторых государственных программ;

- неадекватная структура механического движения населения, защита сельской местности.

В статье также проведен анализ фактора миграции и даны рекомендации по улучшению ситуации.

Ժողովրդագրական հիմնախնդիրը համաշխարհային տնտեսությունում տարբեր դրսևորումներ ունի.զարգացող երկրներում այն բնակչության քանակի աննախադեպ աճն է, զարգացած երկրներում՝ բնակչության պարզ վերարտադրությունն ու բնակչության ծերացումը, իսկ անցումային տնտեսությամբ երկրներում՝ բնակչության միգրացիան:

ԱՀ ժողովրդագրական իրավիճակը 2008թ. սկսած էականորեն բարելավվել է, սակայն օրախնդիր են հետևյալ հարցերը.

-բնակչության բնական և մեխանիկական աճի տեմպերի ցածր մակարդակը, բնակչության ծերացումը, ինչն ապագայում ավելի կծանրացնի պետության սոցիալական բեռը.

-ծնելիության գումարային գործակցի, երեխայի ծննդյան ժամանակ մոր միջին տարիքի ցուցանիշի, ընտանիքում ծնված երեխայի հերթականության դինամիկայի ուսումնասիրությունը ԱՀ-ում վկայում է որոշ պետական ծրագրերի վերանայման անհրաժեշտության մասին.

-բնակչության մեխանիկական շարժի անբավարար կառուցվածքը, գյուղական բնակավայրերի պահպանությունը:

Հոդվածում կատարվել է նաև արտագաղթի գործոնային վերլուծություն և տրվել իրավիճակի բարելավմանն միտված առաջարկություններ:

Մարդկության ողջ պատմության ընթացքում բնակչության աճի տեմպերի մակարդակն ավելի բարձր չի եղել, քան 20-րդ դարի երկրորդ կեսին էր: Միջին տարեկան աճը 1950-ական թթ. կազմել է 53,3մլն մարդ, 1970-ական թթ.՝ 70,3մլն, իսկ 1990-ական թթ.՝ 97մլն.-ից ավելի: Բացարձակ ցուցանիշներով բնակչության աճի տարեկան տեմպը 21-րդ դարի առաջին տասնամյակում նվազել է, սակայն պատմական առումով շարունակում է մնալ բարձր. միջին 79մլն. մարդ՝ մեկ տարվա ընթացքում: Փորձագիտական գնահատականների համաձայն՝ աճի տեմպերը 2010-2025թթ. կշարունակեն մնալ բարձր՝ տարեկան 66մլն մարդ: [1] Որպես հետևանք 20-րդ դարում երկրագնդի բնակչությունը քառապատկվեց, ընդ որում 1-ին կրկնապատկումը տեղի ունեցավ 60, իսկ 2-րդը՝ 40 տարվա ընթացքում: Բացարձակ թվերով դարասկզբի բնակչության թիվը 1,5 մլրդ-ից աճելով 2000թ. հատեց 6 մլրդ-ի սահմանը, իսկ արդեն 2014թ.՝ 7,2 մլրդը:

Ըստ կանխատեսումների 2050թ. այն կկազմի 9,1 մլրդ մարդ:

Եթե փորձենք զուգահեռ անցկացնել Լեռնային Ղարաբաղի ցուցանիշների (հաշվի առնելով տվյալների բացակայությունը, ներկայացված թվերը տարածքային և ազգային կառուցվածքի առումով համադրելի չեն) հետ, պատկերը, թերևս, մտահոգիչ կթվա: Այսպես, խորհրդային տարիներին անցկացված մարդահամարների արդյունքներով 1926թ. բնակչության թվաքանակը կազմել է 125,3 հազ. մարդ, 1939թ.՝ 150,8 հազ. մարդ, 1959թ. 130,4 հազ. մարդ, 1970թ.՝ 150,3 հազ. մարդ, 1979թ.՝ 162,2 հազ. մարդ և վերջին խորհրդային մարդահամարի արդյունքներով 189,1 հազ. մարդ: Եվ եթե աշխարհում բնակչության թվաքանակը կրկնապատկվել է, ապա Լեռնային Ղարաբաղում նույն ժամանակաշրջանում բնակչության թվաքանակը աճել է ընդամենը 50%-ով, որտեղ, անշուշտ, լուրջ ներդրում ունի ադրբեջանցիների թվաքանակի փոփոխությունը: Հետաքրքիր է նաև այն հանգամանքը, որ քաղաքային բնակչության թվաքանակը բնակչության ընդհանուր թվաքանակը 6,6 տոկոսից (1926թ.) աճել է մինչև 51,7 տոկոս (1989թ.):

Օբյեկտիվ պատճառներով բնակչության թվաքանակը արդեն 1995թ. նվազել է 35,2 տոկոսով և մեր անկախության 25 տարվա ընթացքում մեզ չի հաջողվել բնակչության թվաքանակով մոտենալ խորհրդային տարիներին պաշտոնապես հայտարարված վերջին ցուցանիշին (զիջում ենք շուրջ 22 տոկոսով):

Ներկայումս բնակչության խտությունը ԼՂՀ-ում 1 քառ. կմ-ի վրա կազմում է 13 մարդ՝ շուրջ 4 անգամ ցածր աշխարհի բնակչության խտությունից (49 մարդ):

Այդքանով հանդերձ, բնակչության աճի տեմպերի դանդաղումը չի մեղմացնում ժողովրդագրական հիմնախնդրի սրությունը: Աշխարհի բնակչության աճի ավելի քան 80%-ը բաժին է ընկնում զարգացող երկրներին, հատկապես Աֆրիկային, Միջին և Մերձավոր Արևելքի երկրներին: Սրա գլխավոր պատճառն այն է, որ զարգացող երկրներում գերակշռում է վերարտադրության այն ձևը, երբ մահացության կրճատումը չի զուգակցվում ծնելիության մակարդակի համապատասխան նվազմամբ: Զարգացող երկրներում վերջին տասնամյակներում մահացությունը կրճատվեց 24,4%-ից մինչև 9%[2]: Չնայած դրան, դեռ երբեք մարդկության պատմության ընթացքում ծնելիության մակարդակն այսքան ցածր չի իջել: Այս ցուցանիշը նվազել է՝ հիմնականում պայմանավորված միլիոնավոր մարդկանց՝

[1] Տե՛ս Мировая экономика/под ред. доктора экономических наук, профессора Булатова А./ М. 2003, с.402

[2] Տե՛ս նույն տեղում

ընտանիքի անդամների թվաքանակը սահմանափակելու ցանկությամբ: Սակայն ծնելիության մակարդակը դեռևս զգալիորեն տատանվում է՝ կախված երկրի տնտեսական զարգացման մակարդակից: Նկատելի տարբերություն կա թույլ զարգացող երկրների(4.4 երեխա 1 կնոջ հաշվով) և զարգացած երկրների (2.5երեխա մեկ կնոջ հաշվով) միջև: Բացի այդ, 1975-1980 թթ. զարգացած երկրներում ծնելիության միջին մակարդակը այնքան ցածր էր, որ չէր ապահովում բնակչության վերարտադրությունը(1.6երեխա մեկ կնոջ հաշվով) և շարունակում է մնալ այդպիսին, չնայած գրանցված որոշակի առաջընթացին[1] (գծապատկեր 1):

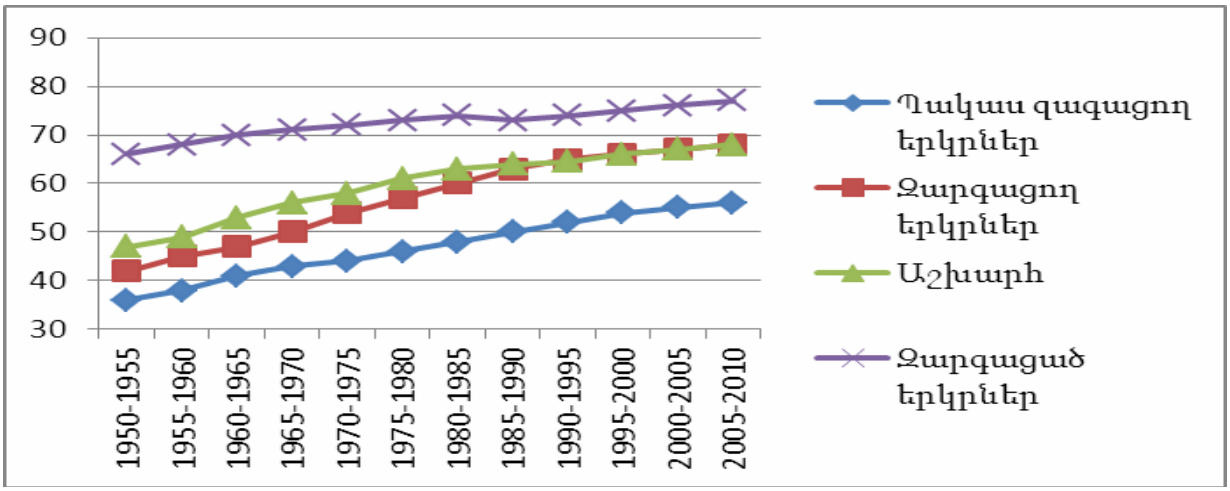

Գծապատկեր 1. Ծնելիության մակարդակն ըստ երկրների խմբերի 1950-2010թթ.[2]

Հատկապես զարգացած երկրներում ծնելիության նման ցածր մակարդակի պայմաններում բնակչության աճի միակ աղբյուրը կարող է լինել ներգաղթը: Անհրաժեշտ է իջեցնել նաև բնակչության մահացության մակարդակը հատկապես փոքր և միջին տարիքի բնակչության շրջանում, որն էլ իր հերթին մի քանի անգամ կդանդաղեցնի ծերացումը:

ԼՂՀ-ում վերջին տարիներին ծնելիության մակարդակի փոփոխությունը իր ազդեցությունն է թողել կանանց ծնելիության տարիքային գործակիցների վրա, ինչպես տարիքային առանձին խմբերում, այնպես էլ ամբողջապես վերցրած ծնունակ տարիքում: Հատկանշական է 20-24 և 25-29 տարիքային խմբերին բաժին ընկնող ծնվածների գերակշռությունը, մասնավորապես՝ 2014թ ծնվածների համապատասխանաբար 36,6տոկոսը և 34,8տոկոսը, 2015թ. ծնվածների համապատասխանաբար 28.0 տոկոսը և 40,9 տոկոսը (Աղյուսակ1):

Աղյուսակ 1. Ծնվածների բաշխումն ըստ մոր տարիքի 2010-2015թթ

Մոր տարիքը	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ընդամենը ծնվածներ	2694	2586	2500	2371	2428	2582
այդ թվում՝ մինչև 20	127	112	128	99	119	83
20-24	989	983	986	898	888	724
25-29	954	886	812	807	846	1055
30-34	447	422	422	405	416	512

[1] Տե՛ս Мировые демографические тенденции. Доклад Генерального секретаря ООН, E/CN 9/2011/6 с.7
[2] Տե՛ս նույն տեղում

35-39	144	153	131	139	132	177
40-44	33	29	20	22	22	29
45-49	-	1	1	1	5	2
50 և բարձր	-	-	-	-	-	-
Ընդամենը ծնվածներ (%-ով)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
այդ թվում՝ մինչև 20	4.7	4.3	5.1	4.2	4.9	3.2
20-24	36.7	38.0	39.4	37.9	36.6	28.0
25-29	35.4	34.3	32.5	34.0	34.8	40.9
30-35	16.6	16.3	16.9	17.1	17.1	19.8
35-39	5.4	5.9	5.2	5.9	5.5	6.9
40-44	1.2	1.1	0.8	0.9	0.9	1.1
45-49	-	0.1	0.1	0.0	0.2	0.1
50 և բարձր	-	-	-	-	-	-

Աղբյուրը ԼՂՀ ԱՎԾ <ԼՂՀ ժողովրդագրական ժողովածու> 2015, 2016

ԼՂՀ-ում ծնելիության գումարային գործակիցը վերջին տարիներին հիմնականում գերազանցել է բնակչության վերարտադրության համար անհրաժեշտ ցուցանիշը՝ 2,15երեխա: Շատ երկրների նման նաև Արցախին է բնորոշ դիտարկվող ցուցանիշի համեմատաբար բարձր մակարդակը գյուղական բնակավայրում(Աղյուսակ2):

Աղյուսակ 2. Ծնելիության գումարային գործակիցը ըստ բնակավայրի

Տարեթիվը	Ընդհանուր ցուցանիշը	Քաղաքային բնակավայր	Գյուղական բնակավայր
2010	2.4	2.1	2.9
2011	2.3	2.2	2.5
2012	2.2	2.1	2.3
2013	2.1	2.0	2.2
2014	2.1	2.0	2.3
2015	2.3	2.3	2.5

Աղբյուրը ԼՂՀ ԱՎԾ <ԼՂՀ ժողովրդագրական ժողովածու>, ըստ տարիների

Մեր գնահատմամբ լուրջ վերլուծության ենթակա է նաև ծնվածների կառուցվածքը ըստ ընտանիքում ծնված երեխաների հերթականության, ինչը հնարավորություն է տալիս իրատեսորեն գնահատել բազմազավակության խթանման պետական ծրագրերի արդյունավետությունը: Եվ դարձյալ վիճակագրությունը փաստում է(Աղյուսակ3), որ ընտանիքում երրորդ և հաջորդող կարգի ծնունդների մասնաբաժինը գյուղական բնակավայրերում զգալիորեն գերազանցում է քաղաքայինին:

Աղյուսակ 3. Ծնվածների բաշխումն ըստ ծննդի կարգի քաղաքային և գյուղական բնակավայրերով, 2010-2015թթ.

	2010			2011			2012			2013			2014			2015		
	Ընդ.	քաղաք	գյուղ	Ընդ.	քաղաք	գյուղ	Ընդ.	քաղաք	գյուղ	Ընդ.	քաղաք	գյուղ	Ընդ.	քաղաք	գյուղ	Ընդ.	քաղաք	գյուղ
Ընդամենը ծնվածներ Այդ թվում՝	2694	1382	1312	**2586**	**1456**	**1130**	**2500**	**1417**	**1083**	**2371**	**1343**	**1028**	**2428**	**1446**	**982**	**2582**	**1496**	**1086**
1-ին	981	580	401	1007	642	365	904	597	307	877	530	347	877	576	301	888	575	313
2-րդ	841	437	404	841	506	335	836	492	344	790	497	293	839	546	293	843	536	307
3-րդ	544	269	275	461	220	241	451	222	229	423	216	207	430	222	208	505	252	253
4-րդ	192	61	131	163	54	109	174	66	108	172	62	110	141	60	81	208	82	126
5-րդ և բարձր	136	35	101	114	34	80	135	40	95	109	38	71	141	42	99	138	51	87
Ընդ.ծնվածներ (%-ով) Այդ թվում՝	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1-ին	36.4	42.0	30.5	39.0	44.1	32.3	36.2	42.1	28.3	37.0	39.5	33.8	36.1	39.9	30.7	34.4	38.4	28.8
2-րդ	31.2	31.6	30.8	32.5	34.8	29.7	33.4	34.7	31.8	33.3	37.0	28.5	34.6	37.7	29.8	32.6	35.8	28.3
3-րդ	20.2	19.5	21.0	17.8	15.1	21.3	18.0	15.7	21.1	17.8	16.1	20.1	17.7	15.4	21.2	19.6	16.9	23.3
4-րդ	7.1	4.4	10.0	6.3	3.7	9.6	7.0	4.7	10.0	7.3	4.6	10.7	5.8	4.1	8.2	8.1	5.5	11.6
5-րդ և բարձր	5.1	2.5	7.7	4.4	2.3	7.1	5.4	2.8	8.8	4.6	2.8	6.9	5.8	2.9	10.1	5.3	3.4	8.0

Աղբյուրը ԼՂՀ ԱՎԾ <ԼՂՀ ժողովրդագրական ժողովածու>, ըստ տարիների

Հետաքրքիր և կարևոր ցուցանիշ է ծնելիության գնահատման առումով երեխայի ծննդյան ժամանակ մոր միջին տարիքը(2014թ 26,8տարեկան, 2015թ. 27,2 տարեկան). այս ցուցանիշով Արցախը զիջում է բազմաթիվ երկրների:

Սկսած 1970-ական թթ.՝ ժողովրդագրական ճգնաժամ առաջացավ զարգացած և անցումային տնտեսությամբ երկրներում, որը շարունակվում է մինչև այժմ: Եթե զարգացած երկրներում նշված ճգնաժամը պայմանավորված էր բնակչության աճի տեմպերի կտրուկ կրճատմամբ, բնակչության ծերացմամբ, ապա անցումային տնտեսություններում, բացի նշվածից, կարևորագույն խնդիրներից է նաև բնակչության միգրացիան: Ժողովրդագրական ծերացումը հասարակությանը սոցիալ-տնտեսական լուրջ խնդիրներ է առաջադրում. ամենից առաջ մեծացնում է զբաղված բնակչության տնտեսական ծանրաբեռնվածությունը: Կարևոր նշանակություն ունի 15-ից մինչև 64 տարեկան և 65 ու բարձր տարիք ունեցող մարդկանց թվերի հարաբերակցությունը(գծապատկեր 2):Այս ցուցանիշն արտահայտում է յուրաքանչյուր թոշակառուին բաժին ընկնող աշխատողների թիվը:

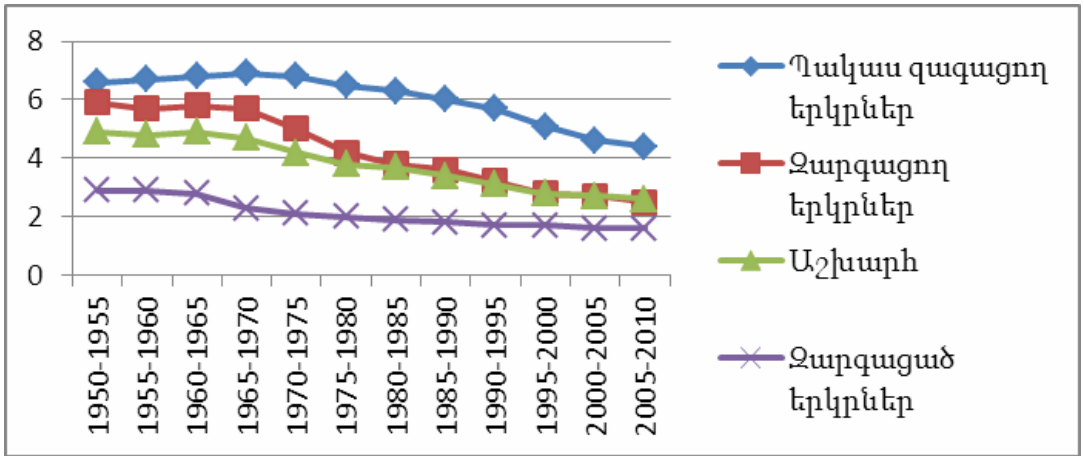

Գծապատկեր 2. Բնակչության կյանքի միջին տևողությունն ըստ երկրների խմբերի 1950-2010թթ.[1]

Ըստ գծապատկերի՝ ակնկալվող կյանքի տևողությունն աճել է բոլոր խմբերի երկրներում: Զարգացած երկրներում, որտեղ 1950-1955թթ.արդեն այս ցուցանիշը եղել է 66տարեկանը, 2005-2010թթ. այն ավելացնել է 11տարով՝ կազմելով 77տարի: Թույլ զարգացող երկրներում, որտեղ կյանքի տևողությունը դեռևս համեմատաբար կարճ է, այդ ցուցանիշն աճել է 20տարով՝ 36-ից մինչև 56 տարեկան: Զարգացող երկրներում կյանքի միջին տևողությունն ավելացել է ավելի կտրուկ՝ 26 տարով՝ 42-ից մինչև 68տարեկան: Փաստորեն, զարգացող և զարգացած երկրներում կյանքի տևողությունների միջև խզումը զգալիորեն կրճատվել է, կանխատեսվում է, որ հետագայում այդ ցուցանիշը կշարունակի աճել բոլոր խմբերի երկրներում:

ԼՂՀ-ում կյանքի սպասվող տևողությունը պաշտոնական վիճակագրությունը սկսել է հաշվարկել 2008թվականից, մինչ այդ հաշվարկվում էր կյանքի միջին տևողությունը:

Աղյուսակ 4 Կյանքի սպասվող տևողությունը ԼՂՀ-ում 2007-2015թթ.

Տարեթիվը	Ընդհանուր ցուցանիշ	Տղամարդ	Կին
2007/2008	73.2	70.0	76.3
2008/2009	73.5	73.0	76.9
2009/2010	73.9	71.2	76.5

[1] Տե՛ս նույն տեղում

2010/2011	73.4	70.8	75.9
2011/2012	74.6	71.8	77.4
2012/2013	73.5	71.0	76.0
2013/2014	74.2	71.6	76.8
2014/2015	74.1	71.5	76.6

Աղբյուրը ԼՂՀ ԱՎԾ <ԼՂՀ ժողովրդագրական ժողովածու>, ըստ տարիների

Այսուսակից ակներև է, որ ինչպես և ամբողջ աշխարհում, կանանց կյանքի սպասվող տևողությունը գերազանցում է տղամարդկանց համանուն ցուցանիշը շուրջ 5տարով:

Մասնագետների հաշվարկներով 2000-2050 թթ. մարդկության թիվն աճելու է 1.5անգամ, ընդ որում՝ Աֆրիկայում բնակչությունը կաճի 2.3անգամ, իսկ Եվրոպայում կնվազի 12%-ով: 2050թ. մարդկության 59%-ը բնակվելու է Ասիայում, 20%-ը՝ Աֆրիկայում և 7%-ը՝ Եվրոպայում: Բնակչության աճի անհամաչափությունը բնորոշ է նաև առանձին երկրների: Բերենք մի քանի օրինակ, եթե 2010թ.ԵՄ բոլոր երկրների բնակչությունը 1տարում աճել է 343հազ. մարդով, ապա Հնդկաստանը նույնքան աճ է արձանագրել ընդամենը 6օրում, 50տարի առաջ Ռուսաստանի բնակչությունը 3 անգամ ավելի էր, քան Պակիստանինը, այսօր այդ երկրների բնակչությունը հավասար է, իսկ 50 տարի հետո Ռուսաստանի բնակչությունը 2.5անգամ ավելի պակաս կլինի, քան Պակիստանինը: Ուշադրության արժանի է նաև այն հանգամանքը, որ, չնայած երկրագնդի՝ ՁԻԱՀ-ով տառապող բնակչության 70%-ը կենտրոնացած է Աֆրիկայում, դա չի նվազեցնում աֆրիկյան երկրների բնակչության արագ աճը:[1]

Ինչ վերաբերվում է ԼՂՀ-ին, ապա, անցումային այլ երկրների նման, այստեղ ժողովրդագրական իրավիճակն անհանգստացնող է հետևյալ առումներով՝

- ծնելիության ոչ ցանկալի մակարդակ,
-ծերացում,
-բնակչության մեխանիկական շարժի անբավարար կառուցվածք,
-գյուղական բնակավայրերի պահպանություն:

Քննարկենք այս խնդիրներից յուրաքանչյուրն առանձին: Ծնելիության ցուցանիշին մենք արդեն անդրադարձ ենք կատարել: Հարկ է նկատել, որ 2008թ սկսած ԼՂՀ-ում ժողովրդագրական իրավիճակի բարելավման միտումները ակնհայտ են. 2008-2014թթ բնակչության միջին տարեկան աճը կազմել է 1600մարդ, այն դեպքում, երբ 2001-2007թթ՝628մարդ: Պաշտոնական վիճակագրության տվյալներով ԼՂՀ բնակչության թվաքանակը 01.01.2015թ դրությամբ կազմել է 148,9հազար մարդ, ինչը, 2015թ մարդահամարի արդյունքներով ճշգրտվել է՝ կազմելով 145,1 հազար մարդ: Հատկանշական է, սակայն, որ բնակչության թվաքանակի կառուցվածքում գնալով նվազում է գյուղական բնակչության տեսակարար կշիռը՝ 1989թ վերջին խորհրդային մարդահամարից հետո 2015թ նվազելով 5,1 տոկոսային կետով:Հարկ է նշել, որ 1926թ ԼՂԻՄ-ի բնակչության 93,4, 1959թ՝ 79,3 և 1979թ 56,8տոկոսը գյուղաբնակ էր:

2001-2007թթ ծնվածների միջին տարեկան ցուցանիշը կազմել է 2128մարդ, 2008-2014թթ՝ 2545մարդ, մահացածների միջին տարեկան ցուցանիշը՝ համապատասխանաբար 1225 և 1301մարդ:

Ըստ ՄԱԿ-ի ժողովրդագրական ծերացման սանդղակի՝ եթե 65 և բարձր տարիքի բնակչության տեսակարար կշիռը բնակչության ընդհանուր թվաքանակում 7%-ից բարձր է, ապա այդպիսի բնակչությունը ծերացած է համարվում: ԼՂՀ-ում այդ ցուցանիշը 2016թ. տարեսկզբին կազմել է 13.1%, վերջին տարիներին գրեթե անփոփոխ է: Հիշյալ ցուցանիշի այսպիսի պատկերը գլխավորապես հետևանք է շարունակվող պատերազմի և դրա հետևանքների, ծնելիության մակարդակի անկման և աշխատանքային տարիքի բնակչության էմիգրացիոն ակտիվության:

[1] Տե՛ս Мировые демографические тенденции. Доклад Генерального секретаря ООН, E/CN 9/2011/6 с.7

Բնակչության բնական աճի տվյալներն ավելի խոսուն են լինում, երբ դրանք համադրվում են մահացության ցուցանիշների հետ (գծապատկեր 3):

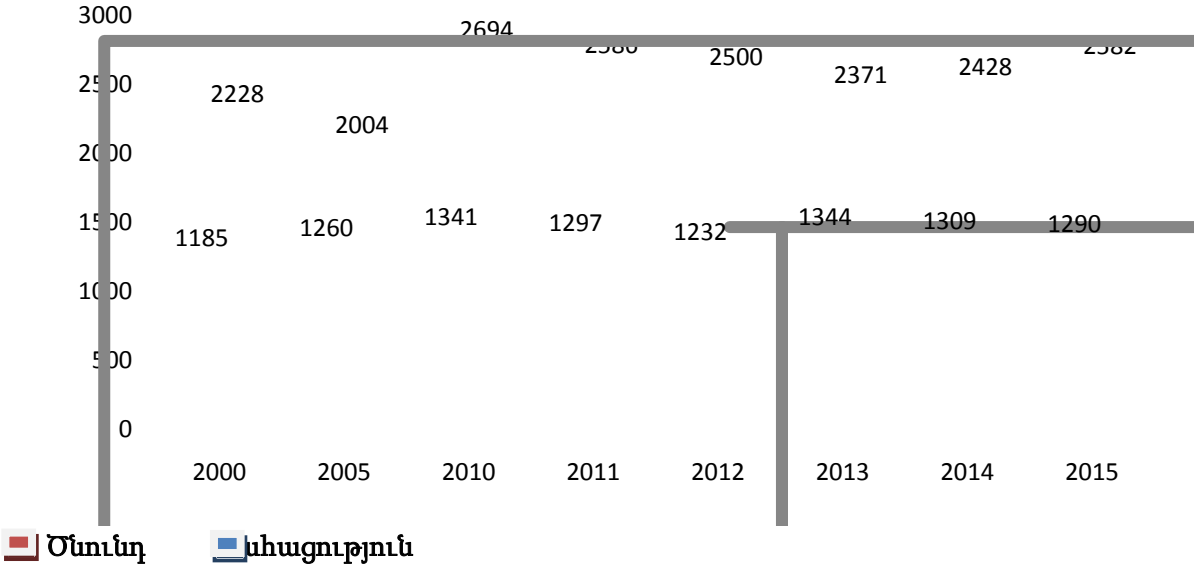

Գծապատկեր 3. ԼՂՀ բնակչության բնական շարժը բնութագրող ցուցանիշներ(մարդ)[1]

Միգրացիան, որպես ժողովրդագրական երևույթ, գոյություն ունի գրեթե բոլոր երկրներում: Այսօր ևս աշխարհում այդ գործընթացն անխուսափելի է, քանի որ, եթե կան պետություններ, պետական սահմաններ, կլինեն նաև մարդկանց տեղաշարժեր: Աշխարհի շատ ժողովուրդների նման հայերը նույնպես ունեն միգրացիայի հին ավանդույթներ: Հայ ժողովրդի արցախյան մասի միգրացիոն գործընթացները խորհրդային տարիներին պայմանավորված էր Ադրբեջանի հայատյաց քաղաքականությամբ, որի արդյունքում շուրջ մեկ դար առաջ ամբողջությամբ հայերով բնակեցված Ղարաբաղում 1989թ վերջին խորհրդային մարդահամարի արդյունքներով 21.5 տոկոսը կազմել են ադրբեջանցիները:

ԼՂՀ-ից աշխատուժի միգրացիայի պատճառները տարբեր են: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ միգրացիոն գործընթացներում առաջնային է տնտեսական դրդապատճառներով բնակչության արտահոսքը: Արտագաղթողների 2/3-ը որպես հիմնական պատճառ նշում է աշխատանքին առնչվող հանգամանքները՝ աշխատատեղերի բացակայությունը կամ սղությունը, աշխատանքի վարձատրության ցածր մակարդակը և ինքնուրույն տնտեսական գործունեությամբ զբաղվելու բարդությունները: Սակայն աշխատուժի միգրացիայի շարժառիթ կարող են լինել նաև երկրների առանձին տնտեսական շրջանների զարգացման մակարդակների տարբերությունները: Սկզբնական շրջանում դա արտահայտվում է ներքին միգրացիայով՝ դեպի արդյունաբերական կենտրոններ, իսկ այնուհետև, զբաղվածության հիմնախնդրի սրման պատճառով, ձևավորվում են աշխատուժի միջազգային միգրացիոն հոսքեր: Գյուղական բնակչության կենտրոնացումը քաղաքներում անդառնալի տնտեսական կորուստների պատճառ է դառնում այն երկրներում, որոնք ունեն համեմատական առավելությունների իրացման հնարավորություններ գյուղատնտեսության ոլորտում: Այս առումով ակնառու օրինակ է Արցախը: Ներքին միգրացիան հանգեցրեց գյուղական շրջանների բնակչության կենտրոնացմանը շրջկենտրոններում և մայրաքաղաքում: Աշխատատեղերի բացակայությունը և աշխատանք գտնելու նրանց անհաջող փորձերը ավելի խթանեցին արտաքին միգրացիան:

ԼՂՀ միգրացիոն հաշվեկշիռը դիտարկվող ժամանակահատվածում տարբեր բնութագրեր է ունեցել. այն բացասական էր 2006թ. և 2007թ., 2008թ.-ից մինչև 2015թ.՝ դրական: 2016թ ապրիլյան

[1] Տե՛ս ԼՂՀ ԱՎԾ <ԼՂՀ ժողովրդագրական ժողովածու>, ըստ տարիների

քառօրյա պատերազմի բացասական դրսևորումներից կլինի նաև բնակչության տարվա մեխանիկական շարժի սալդոն:

Աղյուսակ 5.**Բնակչության մեխանիկական շարժի բնութագիրը ԼՂՀ-ում 2006-2015թթ**.

Տարեթիվ	Եկողներ	Մեկնողներ	Մեխանիկական հավելաճ
2006	865	1310	-445
2007	831	1026	-195
2008	1142	775	367
2009	914	403	511
2010	1011	446	565
2011	1109	663	446
2012	907	574	333
2013	866	554	312
2014	946	578	368
2015	880	589	291

Աղբյուրը <<Սոցիալ-տնտեսական վիճակը ԼՂՀ –ում>> զեկույցը ըստ տարիների

Հայտնի է, որ բնակչության թվաքանակի նվազման գործում հիմնական «ավանդը» պատկանում է արտագաղթին՝ պայմանավորված բազմաթիվ պատճառներով: Սակայն որոշիչը սոցիալ-տնտեսական իրավիճակն է. բնակչության մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ ցուցանիշով ԼՂՀ-ն աշխարհում համեստ տեղ է զբաղեցնում, այն զիջում է նաև ՀՀ ցուցանիշը՝ 15,8 տոկոսով: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ այդ տարբերությունը 1990թ կազմել է 2,2 անգամ:

ՀՆԱ ցածր մակարդակը կրկին մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներ ունի, որոնք համալիր հետազոտությունների կարիք ունեն. նկատենք, որ փորձագիտական գնահատականների բացակայությունը հարցի ծագման վերաբերյալ դժվարացնում է ինչպես ներկա իրողությունները ճիշտ գնահատելը, այնպես էլ, բնականաբար, ապագայում իրավիճակը բարելավելու ուղիների մշակումը: Պատերազմը, և դրանից հետո հանրապետությունում ստեղծված իրավիճակը բացասաբար են ազդել աշխատուժի որակական բաղադրիչի վրա: Ճիշտ է 2015թ մարդահամարի արդյունքներով, անշուշտ, ԼՂՀ-ում կարձանագրվի բարձրագույն կրթությամբ բնակչության տեսակարար կշռի աճ (2005թ արդյունքներով 15տոկոս), սակայն դա միայն բարձրագույն կրթության մատչելիության բարձրացման առհավատչյան է: Իրականում դեռևս խորհրդային Ադրբեջանի արմատավորած քաղաքականությունը՝ բարձրագույն կրթություն ստանալ Լեռնային Ղարաբաղից դուրս, ինչը հանգեցրել է մեր երիտասարդության սերուցքի այլ երկրներում բնավորմանը, կարելի է ասել, որ այսօր էլ քաղաքական և տնտեսական դրդապատճառներով շարունակվում է, ինչը ազգային և տնտեսական անվտանգության տեսանկյունից լուրջ մարտահրավեր է:

Անհրաժեշտ է շտկել հասարակության անհավասարակշռությունը և անհրաժեշտ քանակով «վերականգնել ստեղծագործ արհեստավարժների իրավունքները»: Ակնհայտ է, որ այս գործում չի կարելի միայն հույսը «շուկայի անտեսանելի ձեռքի» վրա դնել, և պետք է հիշել, որ սեփական նախագծերի բացակայության պարագայում իրականացվում են օտարներինը: Մասնավորապես հարկ է գերակա կարգավիճակ շնորհել տնտեսության տեխնոլոգիական հատվածին, դրա զարգացման ռազմավարության մշակմանը, և որ գլխավորն է՝ այդ ռազմավարության կենսագործմանը:

Տնտեսությունում և ժողովրդագրության մեջ ստեղծված վիճակը հետևանք է նաև այն բանի, որ <<հայկական կապիտալը>> այնքան էլ համարժեք չի պատկերացնում ԼՂՀ-ի և ՀՀ-ի դերը արդի

գլոբալ համակարգում,նրանց զարգացման պահանջներն ու առաջնահերթություններն, արդյունքում՝ <<հայրենասիրական>> շատ քայլեր հաճախ դրսևորվում են հերթական խաչքարի տեղադրման կամ եկեղեցու կառուցման տեսքով:

Գաղտնիք չէ, որ պետության հզորության հարցում ի թիվս այլ կարևոր գործոնների կենտրոնական տեղում են երկրի ժողովրդագրական բնութագրիչները: Գիտականորեն հիմնավորված է, որ ազգային հզորությունը կարող է ներկայացվել մի բանաձևով, որտեղ պետության կամ ազգային հզորությունը =(բնակչության և ժողովրդագրական, ինչպես նաև տարածքի բնութագրիչներ+տնտեսական կարողություն+ռազմական կարողություն) x (ռազմավարական նպատակ+ազգային ռազմավարություն հետամտելու կամք): Այս բանաձևը ցույց է տալիս թե որքան փոխկապված են միմյանց հետ սովորական կյանքում առաջին հայացքից իրար հետ առնչություն չունեցող աշխատավարձի մեծությունը և պետության ռազմական կարողությունը, հարկային համակարգն ու տարածքի օգտագործման(հողերի արդյունավետ յուրացման) մակարդակը և այլն: Սակայն դա փոխկապակցվածության բացակայության միայն թվացյալ տպավորություն է, մինչդեռ խորքում երկրի առջև ծառացած բազմաբնույթ հիմնախնդիրները ոչ միայն սերտորեն կապված են միմյանց հետ, այլև դրանց լուծման համար ցանկացած առաջարկ պետք է դիտարկել համակարգային լուծման համատեքստում, որպես պատճառների վերացմանը միտված գործողությունների ամբողջություն:

Մեր կարծիքով արտագաղթի պատճառներն առաջանում են արտաքին և ներքին մի շարք գործոնների համալիր ազդեցության ներքո: Արտաքին գործոնների մեջ հատկապես հարկ է առանձնացնել այլ երկրների կողմից վարվող ներգաղթի քաղաքականությունը, աշխարհաքաղաքական, այդ թվում տարածաշրջանում ձևավորված մարտահրավերները, արտաքին կենտրոնների վարած քաղաքականությունը, Արցախի ո՛չ պատերազմ-ո՛չ խաղաղություն փաստացի վիճակը, տևական շրջափակումը և անորոշությունն այս հարցում:

Արտագաղթի ներքին գործոնները առավել շատ սոցիալ-տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական և սոցիալ-հոգեբանական են: Սոցիալ-տնտեսական գործոնների ներքո հարկ է առանձնացնել արժանապատիվ վարձատրությամբ աշխատանք ունենալու հնարավորությունների (հատկապես երիտասարդների համար) սահմանափակ լինելը, հասարակության հարուստ և աղքատ շերտերի բևեռացումը, նվազագույնից ցածր եկամուտ ունեցող քաղաքացիների մեծ տեսակարար կշիռը, տնտեսության կառուցվածքային և հակամենաշնորհային քաղաքականության ցածր արդյունավետությունը, Ստեփանակերտից դուրս, հատկապես գյուղական բնակավայրերի թերազարգացվածությունը, ագրարային հատվածում բարեփոխումների ոչ էական արդյունքները:

Սոցիալ- քաղաքական գործոնների շարքում կանխորոշողը քաղաքական համակարգի չկայացվածությունն է, ընտրական համակարգի վիճակը:

Սոցիալ- հոգեբանական գործոնների մեջ առանձնանում է Արցախի անկախության վերանվաճումից հետո առավել բարեկեցիկ կյանքով ապրելու չիրականացված սպասումն ու դա արտահայտող ընդգծված բացասական տեղեկատվությունը:

Վերլուծելով արտագաղթի պատճառները կարելի է ձևակերպել, որ նվազագույնը երկրում պետք է զարգացնել մարդու(քաղաքացու) երեք կարևոր՝ կյանքի, ազատության և սեփականության անձեռնամխելի իրավունքների իրացման երաշխավորված համակարգ, որն ունակ կլինի ազդելու հեռացողների որոշումների փոփոխության վրա՝ ի օգուտ երկրում արժանապատիվ ապրելու որոշման:

Այդ առումով, հաշվառելով նաև միջազգային փորձը, կարող ենք ընդհանրացնել, որ մշակման և իրացման են ենթակա գործողություններ հետևյալ ուղղություններով.

1. Կադրային քաղաքականություն: Հարկ է տարանջատել բիզնեսն ու քաղաքականությունը: Պաշտոնատար անձի համար պետք է գործի թափանցիկ և հանրությանը հաշվետու լինելու սկզբունքը: Քաղաքացիական ակտիվ դիրքորոշում ունեցող երիտասարդը քաղաքական ու կառավարման համակարգում ինքնադրսևորման լայն հնարավորություններ պետք է ունենա:

2. Տնտեսական քաղաքականություն: Հարկային օրենսդրությունը պետք է դարձնել կանխատեսելի, իրական հատվածում ներդրումները խրախուսող: Օրենքով պետք է ամրագրել, որ հատկապես փոքր ու միջին բիզնեսի համար հարկային դրույքաչափերի բարձրացումը, հարկերի հաշվարկման և վճարման կանոնների բարդացումը չեն կարող ներդրվել առանց հիմնավոր պատճառների և փորձաքննություն անցնելու: Սոցիալականից պետք է անցնել արդյունաբերական գյուղատնտեսության:

3. Սոցիալական ոլորտում առաջնահերթությունները պետք է լինեն կրթությունը, այն դարձնելով առավել որակյալ և մրցունակ, ամրապնդել աշխատաշուկայի հետ կապ ապահովող, սոցիալական պաշտպանությունը՝ նպաստելով յուրաքանչյուր քաղաքացու՝ նվազագույնից ոչ ցածր եկամուտ և բնակտարածք ունենալու իրավունքի իրացմանը, առողջապահությունը՝ ներդնելով առողջության պարտադիր ապահովագրության համակարգ:

4. Արտադրության և անվտանգության համակարգերում հրամայական են արդարության հաստատման օրենսդրակիրառական վերափոխումներ իրականացնելը:

Գրականության ցանկ

1.Мировая экономика/под ред. доктора экономических наук, профессора Булатова А./ М. 2003, с.40

2. Мировые демографические тенденции. Доклад Генерального секретаря ООН, E/CN 9/2011/6 с.7

3. ԼՂՀ ԱՎԾ <ԼՂՀ ժողովրդագրական ժողովածու>, ըստ տարիների

4. <<Սոցիալ-տնտեսական վիճակը ԼՂՀ –ում>> զեկույցը ըստ տարիների

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Մանուշ Մինասյան-տ.գ.թ, ԱրՊՀ «Տնտեսագիտության տեսության և կառավարման» ամբիոնի դոցենտ

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, տ.գ.թ., Շ.Շ.Ասրյանը: